

Вольнова Л.М. Середовище вищого навчального закладу як чинник формування соціокультурної компетентності студентів / Л.М. Вольнова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. – Вип.11. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С.33-39.

УДК 316.334 : 378 : 37.032

*Л.М. Вольнова,
НПУ імені М. П. Драгоманова*

СЕРЕДОВИЩЕ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Анотація

У статті проведено оцінку середовища вищого навчального закладу з точки зору володіння ним багатофункціональними ресурсами. Розкрито потенціал вищої школи у формуванні соціокультурної компетентності студентів.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, соціокультурне середовище, соціокультурна компетентність.

Аннотация

В статье проведена оценка среды высшего учебного заведения с точки зрения владения им многофункциональными ресурсами. Раскрыт потенциал высшей школы в формировании социокультурной компетентности студентов.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, социокультурная среда, социокультурная компетентность.

Annotation

In the article the estimation of environment of higher educational establishment is conducted as such, that owns multifunction resources. Potential of high school is exposed in forming of social and cultural competence of students.

Keywords: higher educational establishment, social and cultural environment, social and cultural competence.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, коли повсюдно виникають численні культурологічні зв'язки, неминуче відбувається перерозподіл ціннісних орієнтирів і мотивацій у системі освіти. При цьому багато дослідників [6; 8 та ін.] переконані, що головний інститут відтворення інтелектуально-культурного потенціалу суспільства – це освіта. Така обставина зумовлена тим, що однією з ознак сучасного освітнього простору є

взаємодія безлічі освітніх середовищ, використання особливостей інноваційних середовищ однієї країни в освітньому просторі інших країн тощо. Це не лише створює схожі освітні ситуації в багатьох країнах і стимулює розвиток сфери освіти в цілому, а й сприяє вирішенню проблем взаєморозуміння людей, їх духовного зв'язку і пошуку загальних шляхів здійснення прогресу світової спільноти.

Зауважимо, що в умовах політичного й економічного реформування надзвичайно динамічного соціокультурного життя набуває особливої актуальності формування соціокультурної компетентності молоді, в тому числі й студентської. Таким чином, на зміну технократичної моделі освіти приходять модель освіти соціокультурної, основу якої складає ідея культурно розвинутої особистості, суб'єкта не тільки професійної, але, перш за все, загальної культури. З цього приводу М. М. Шульга наголошує, що «в даний час соціокультурна модель освіти є тим ідеалом, який здатний стимулювати «випереджаючий розвиток» даного інституту, і, тим самим, визначити подальші шляхи розвитку суспільства і всього людства» [11, с.240]. Тобто головним принципом оновленої системи освіти поступово стає ідея соціокультурної адаптації людини в світі.

Абсолютно очевидно, що зміст освіти та межі вибудовуваної соціокультурної компетентності людини повинні відповідати соціокультурному типу даного суспільства і відтворювати особистість більш менш модальну для даного типу. Тобто, індивіда, який оволодів не лише знаннями класичних зразків гуманітарної культури (ці знання поступово витісняються зі сфери загальної ерудиції особистості у зону суто професійної компетентності), а й психологічною мобільністю та комунікабельністю, котрий здатен проявити соціальну адаптованість і культурну толерантність.

Слід підкреслити, що причинами такої пильної уваги до порушеного питання є нагальна потреба в розвитку загальнокультурного рівня суспільства, в істотному підвищенні рівня соціокультурної компетентності як

найважливішого компоненту професійної компетентності фахівця-професіонала – випускника вузу.

Як свідчить аналіз останніх досліджень і публікацій, вплив соціокультурних чинників на розвиток особистості та її поведінку уже тривалий час цікавить як вітчизняних (Р. Вайнола, А. Капська, Н. Лавриченко та ін.), так і зарубіжних дослідників (Р. Лінтор, М. Лукашевич, Д. Мацумото, А. Мудрик, С. Подмазін та ін.). На особливу увагу заслуговують праці В. Бочарової, Л. Буєвої, О. Валуйського, І. Катерного, В. Семенова, О. Сусської, О. Сухомлинського, С. Шевченко та ін., в яких розкриваються проблеми соціокультурного виховання та впливу соціального середовища на людину.

Щодо проблеми формування соціокультурної компетентності, то вона почала досліджуватися відносно недавно. Зокрема, питаннями, пов'язаними із визначенням сутності терміну «соціокультурна компетентність», займалися А. Вербицький, Г. Єгорова, Т. Жукова, Т. Кухтевич, С. Литвин-Киндратюк, Н. Падеріна, Г. Паніна, С. Рапопорт, С. Чехова та ін. Всі вони розглядали його з точки зору різних підходів, в тому числі і як чинник формування особистості. В. Кремень, О. Лебедев, Т. Тряпціна та інші вчені у своїх дослідженнях торкалися соціокультурної компетентності як показника освіченості особистості.

Наукові пошукування Л. Белової, К. Дубич, В. Журавського, Г. Саволайлен, М. Шульги та інших науковців спрямовувалися на розкриття потенціалу вищої школи не лише як освітнього, але й виховного, культурного, загалом багатофункціонального утворення. Ними було наголошено, що розвинуте культурно-виховне середовище вищого навчального закладу є найважливішою умовою підготовки фахівця, здібного до активної творчої діяльності.

Водночас аналіз психолого-педагогічної літератури та соціально-педагогічної практики дозволив виявити також і низку суперечностей, які ускладнюють вирішення порушених питань, зокрема, між зростаючими

вимогами до сучасного фахівця, особливо соціального педагога, як цілісної особистості та професіонала й неадекватним цим вимогам роллю та місцем соціокультурної компетентності як важливого компоненту професійної компетентності, а також недостатньою розробленістю середовищних механізмів її формування в умовах вищого навчального закладу. У зв'язку із цим, *метою дослідження* стало вивчення впливу середовища вищого навчального закладу на особистісно-професійне становлення студентів. При цьому передбачалося вирішення таких *завдань*: розкрити сутність феномена «середовище» в системі вищої освіти, його місце у системі суміжних понять та окреслити на цій основі напрямки формування соціокультурної компетентності студентів.

Як уже зазначалося вище, провідним елементом, здатним стимулювати ефективну модернізацію всієї системи освіти є вища школа, що володіє відносною економічною незалежністю від держави, величезним творчим потенціалом професорсько-викладацького складу, а також реальною можливістю через своїх студентів і випускників впливати на найбільш значущі сфери суспільного життя. При цьому слід підкреслити, що однією з провідних функцій для вищої школи є саме соціалізуюча. Зміст освіти, особливості методики навчання, науково-дослідна робота, студентське самоврядування, професорсько-викладацький склад, соціокультурне середовище – все це є соціалізуючими ресурсами вищої школи. Як підкреслює М. Шульга, «сама поява даного соціокультурного інституту була викликана не стільки суспільною потребою в даному ступені освіти, скільки потребою в перетворенні духовних основ суспільства та формуванні нового раціонального типу особистості, що забезпечить подальший ефективний розвиток людського суспільства» [11, с.240].

А. Муравйов [7] зауважує, що середовищна концепція соціалізації та виховання побудована на тому, що основне завдання вищого навчального закладу – забезпечити можливість включення студентів у максимально

широкий діапазон культурних середовищ, а вже самі студенти відповідно до своїх індивідуальних потреб та здібностей ці середовища вибирають.

Що ж таке соціокультурне середовище загалом та соціокультурне середовище вищого навчального закладу, зокрема. Слід зауважити, що ці поняття були предметом вивчення багатьох дослідників і, незважаючи на загальні ознаки, до цього часу залишаються предметом дискусій. Як правило, в науковій літературі [1; 5 та ін.] соціокультурне середовище розглядається як сукупність умов життєдіяльності людини, багатовимірний соціокультурний простір, у якому проходить життєдіяльність людини, формується та реалізується її сутнісний потенціал, виникають відносини й відбувається взаємодія з іншими людьми та об'єктами культури.

Що ж до соціокультурного середовища вищого навчального закладу, то І. Бойко, зокрема, відзначає: «До числа фундаментальних історично сформованих принципів і цінностей університетської освіти належать ... соціокультурна місія університетів... Світ ідеалів, цінностей і пріоритетів університетської освіти передбачає особливе наповнення навчально-виховного процесу, що потребує використання спеціальних соціальних і педагогічних технологій, створення в стінах університету особливого духовного простору» [2, с.6]. На думку Л. Белової [1], цей опис може служити еталонним зразком соціокультурного середовища ВНЗ.

Згідно з уявленнями А. Муравйова, доцільно говорити про культурно-виховне середовище ВНЗ, яке є «спеціально формоване природне і соціальне оточення в процесі навчання, покликане сприяти всесторонньому і гармонійному розвитку особистості та залученню її до культури» [7, с.76].

С. Чехова [10], аналізуючи роль і місце соціокультурної компетентності в підготовці студентів, обґрунтовує дефініцію «культурно-розвиваючий освітній простір ВНЗ». Під ним учена розуміє сукупність цілеспрямовано організованих культурно-орієнтованих компонентів змісту навчальної діяльності, позанавчальної діяльності та організаційно-управлінських відносин, що забезпечують цю діяльність.

М. Прокоф'єва як синонім соціокультурного середовища вживає поняття «соціокультурний виховний простір вищої школи» [9, с.204]. Дослідниця вважає, що він виконує низку функцій, головні з яких:

- соціально-адаптаційна, відповідно до якої професійна, навчальна діяльність успішна лише для тих, хто достатньою мірою соціально адаптований;

- культурологічна, яка визначає, що виховання культури людини як мета особистісно-орієнтованої освіти може бути реалізоване лише культурологічною освітою. Ця функція передбачає також створення умов для аудиторної та позааудиторної діяльності, коли життя студентів і викладачів проходить у заглибленні в культуру, в переживанні культурної події як особистісно-значущого вчинку, співучасті у культурному зверненні, розкритті культурних сенсів;

- виховна функція, пов'язана із формуванням у студентів ціннісного ставлення до світу, культури, навколишнього середовища, з усвідомленням себе в цьому світі;

- гуманістична функція, що передбачає залучення студентської молоді до загальнолюдських цінностей, формування у них адекватної цим цінностям поведінки.

К. Дубич визначає соціокультурне середовище вищого навчального закладу як «простір, здатний змінюватися під впливом суб'єктів, що культивують і підтримують при цьому визначені цінності, відносини, традиції, норми, правила, символи в різних сферах та формах життєдіяльності колективу вищого навчального закладу» [4, с.10]. Тобто, по суті, особливістю соціального середовища загалом та соціокультурного середовища вищого навчального закладу, зокрема, є те, що суб'єкт сам є і її втіленням, і її носієм. При цьому середовище може розглядатися в двох планах – об'єктивному і суб'єктивному. У зв'язку із цим, К. Дубич [4] наголошує, що соціокультурне середовище повинно бути, з одного боку, представлене відносинами, цінностями, символами, предметами, а з іншого

боку, містити в собі культурні норми життєдіяльності співтовариства, традицій, прийнятих співтовариством, правил, зразків поведінки, що найчастіше реалізуються на рівні спілкування.

Таким чином, незважаючи на різноманітність понять, що зустрічаються в літературі для позначення соціокультурного середовища вищого навчального закладу, вважаємо за доцільне його розглядати як чинник, що забезпечує соціалізацію студентів як процес відтворення та розвитку соціокультурної складової суспільства.

З метою з'ясування розуміння особливостей вишівського середовища, нами було опитано 350 студентів першого та четвертого курсів столичних вузів. Слід зауважити, що проведене дослідження показало не досить чітке розуміння впливу середовища ВНЗ на становлення студента як особистості та професіонала (61,2%). Крім того, значна частина опитаних (45%) ототожнює в окремих моментах соціокультурне середовище вищої школи та студентську субкультуру. Про, зокрема, свідчать відповіді, у яких соціокультурне середовище ВНЗ характеризується «спільністю поглядів, нахилів, уподобань, інтересів», «згуртованістю» (студенти приїхали з різних місць України, вони намагаються допомогти один одному, зробити щось разом, щоб здружитися); «прагненням до самостійності, бажанням спробувати всього як позитивного, так і негативного»; «демократичністю, розкутістю, свободою та незалежністю поглядів, активністю і креативністю, гнучкістю та комунікабельністю, високою здатністю до пристосування, швидкою адаптацією, прагненням створювати щось нове, неординарне»; «масовістю та потужністю, наявністю розвиненого самоврядування, колективізмом» тощо.

Отримані результати дозволяють констатувати той факт, що в окремих вишах вплив соціокультурного середовища на життя та діяльність студентів не досить суттєвий, оскільки оцінюється лише одна зі складових, що зумовлює вплив такого середовища, а саме – студентська субкультура. Тому доцільно погодитися з думкою Л. Белової [1], котра підкреслює, що

положення про головну роль соціокультурного середовища передбачає врахування у процесі становлення особистості соціального й культурного оточення, а також акцентує увагу на значущості соціокультурного середовища у формуванні світогляду підростаючого покоління. При цьому дослідниця наголошує, що «функція освіти не буде реалізована в достатньому обсязі в ході освітнього процесу, якщо він здійснюється без належного соціокультурного супроводу, якщо у процесі навчання й виховання в загальноосвітній школі або вищому навчальному закладі не буде реалізовано повною мірою полікультурний вплив» [1, с.29].

Враховуючи означені суперечності, ряд науковців [2; 8; 9 та ін.] дотримуються позиції, що лише створення особливих умов дозволить забезпечити максимальну реалізацію середовищного потенціалу вищого навчального закладу у напрямку формування соціокультурної компетентності студентів. При цьому соціокультурну компетентність студента – майбутнього соціального педагога ми будемо розглядати як його інтеграційну особистісно-професійну якість, яка забезпечує ефективну взаємодію з клієнтами (дітьми, батьками, педагогами тощо) та спрямована на створення умов для їх успішного входження в динамічний, полікультурний соціум, самовизначення та самореалізацію в ньому [3].

Серед умов, що дозволять забезпечити максимальну реалізацію середовищного потенціалу вищого навчального закладу у напрямку формування соціокультурної компетентності студентів, вважаємо за можливе виокремити:

- утвердження відносин співробітництва між студентами і викладачами в управлінні установами професійної освіти;

- розвиток студентського самоуправління, інститутів колективної студентської самоорганізації;

- розвиток дозвілля, клубної діяльності як особливої сфери життєдіяльності студентської молоді;

– поєднання наявного позитивного досвіду і традицій із пошуком нових форм і напрямів діяльності, адекватних сучасним ціннісним орієнтаціям студентської молоді;

– удосконалення системи управління позанавчальною діяльністю, інформування студентів;

– створення структури найбільш активних викладачів і студентів-організаторів позааудиторної діяльності.

Формулюючи *висновки з даного дослідження* слід вказати, що середовище вищого навчального закладу справді є багатофункціональним. Саме тому, виступаючи одним із чинників соціалізації студентів, воно може сприяти і їх загальній соціокультурній адаптації, і формуванню у них соціокультурної компетентності. Водночас на даному етапі вивчення та розробки порушеної проблеми ще досить багато її аспектів залишаються *перспективою подальших розвідок*, зокрема, це питання оптимізації соціокультурного середовища ВНЗ, розкриття ролі викладачів ВНЗ у формуванні соціокультурної компетентності студентів, висвітлення взаємозв'язку соціокультурного середовища ВНЗ з іншими соціальними інституціями у сфері соціалізації студентів та інші.

Літератури

1. Белова Л. О. Виховна система ВНЗ : питання теорії та практики / Людмила Олександрівна Белова ; Нар. укр. акад. – Харків : НУА, 2004. – 264 с.

2. Бойко І. Метаморфози виховного процесу в епоху кризи та реформ / І. Бойко, Ю. Колесников, А. Юрков // Alma mater (Вестн. высш. шк.). – 1997. – № 9. – С. 6-8.

3. Вольнова Л. М. Соціокультурна компетентність як складова підготовки студентів – майбутніх фахівців системи діяльності «людина-людина» / Л. М. Вольнова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова

: зб. наук. праць. – Вип. 28 (52). – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С.137-145. – (Серія №12. Психологічні науки).

4. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / К. В. Дубич. – Луганськ, 2007. – 20 с.

5. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В. С. Журавський ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, АПН України, Ін-т вищ. освіти. – К. : Ін Юре, 2003. – 415 с.

6. Квасник О. В. Педагогічні технології формування соціокультурної компетентності у майбутніх інженерів / О. В. Квасник // Науковий вісник Миколаївського державного університету : зб. наук. праць / [заг. ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти]. – Вип. 23 : Педагогічні науки. – Том 2. – Миколаїв : МДУ, 2008. – С. 154-160.

7. Муравьев А. В. Культурно-воспитательная среда вуза как фактор формирования культуры здоровья личности / А. В. Муравьева // Научные проблемы гуманитарных исследований : науч.-теорет. журнал. – Вып. 11. – Пятигорск, 2008. – С. 75-81.

8. Подольська Є. А. Освіта як чинник розвитку особистості в соціокультурному контексті : монографія / Є. А. Подольська, В. М. Назаркіна, А. О. Яковлев. – Х. : НФАУ : Золоті сторінки, 2002. – 236 с.

9. Прокоф'єва М. Ю. Інтеграція навчальної і виховної роботи у вузі як чинник успішної соціалізації студентської молоді / М. Ю. Прокоф'єва // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 24. – С. 202-205.

10. Чехова С. Э. Роль и место социокультурной компетентности в подготовке студентов вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Светлана Эдуардовна Чехова. – Н. Новгород, 2003. – 215 с.

11. Шульга М. М. Высшая школа как фактор социализации в современной России / Марина Михайловна Шульга // Вестник

Ставропольского государственного университета. – 2006. – Вып. 44. – С. 237-243. – (Серия «Социологические науки»).